

**ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ:
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ****VOCATIONAL GUIDANCE AND PROFESSIONAL TRAINING:
FEATURES OF LEGAL REGULATION**

Якушев І.М., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Раневич О.Ю., к.ю.н.,
доцент кафедри соціального права
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена юридичному регулюванню професійної орієнтації та професійного навчання як правовим інститутам зайнятості населення. В ній аналізується їхня реалізація як гарантій у сфері зайнятості населення, суб'єктивного права особи та завдань органів влади, що забезпечують державну політику у сфері зайнятості населення, а також ці категорії розглядаються авторами статті через призму соціальних послуг й заходів сприяння зайнятості населення.

Автори у статті звертають увагу на сучасні проблеми правового регулювання професійної орієнтації та професійного навчання, й обґрунтовано пропонуються удосконалити деякі норми законодавства про зайнятість населення, що на їхню думку, мало б сприяти основним завданням зайнятості населення та досягненню її основної мети.

Стаття висвітлює комплексний підхід до викладення авторами матеріалу, який полягає в зверненні ними не лише до національних нормативно-правових актів, а й їхньому співставленні із міжнародними стандартами й гарантіями у сфері професійної орієнтації та професійного навчання. Підкреслюється наявність значного регулювання міжнародним співтовариством відносин зайнятості населення, що на переконання авторів статті, слугує орієнтиром для розвитку законодавства про зайнятість у національних правових системах.

Крім забезпечення належного юридичного регулювання відносин зайнятості, автори статті, вказують на важливість соціальних та економічних чинників у професійній орієнтації та професійному навчанні особи, як наприклад, задоволення її соціальних потреб та інтересів чи важливе значення матиме розвиток ринку праці та його стан в сучасних умовах, або ж тенденції до появи нових професій на такому ринку тощо.

Автори статті, за таких умов, позитивно оцінюють проведені дослідження професійної орієнтації та професійного навчання в межах не лише юридичної науки, а й науковцями економічних чи інших спрямувань. Це, у свою чергу, позначилось на стані наукових досліджень та наявності праць з приводу зайнятості населення у різних її аспектах, із одночасним наголошенням на низці проблем, які зводяться не лише до юридичних питань.

Ключові слова: професійне навчання, працівник, роботодавець, трудові відносини, професійна орієнтація, професійна кваліфікація, відносини зайнятості населення.

The article examines the legal regulation of vocational guidance and vocational training as legal institutions of employment. It analyzes their implementation as guarantees in the field of employment, the subjective rights of individuals, and the obligations of public authorities responsible for ensuring state employment policies. These categories are considered by the authors through the prism of social services and active labor market measures.

The authors highlight contemporary issues in the legal regulation of vocational guidance and vocational training, providing well-founded proposals for improving certain provisions of employment legislation. In their view, such improvements would contribute to the primary objectives of employment and facilitate the achievement of its main goals.

The article adopts a comprehensive approach by examining not only national legal acts but also their correlation with international standards and guarantees in the field of vocational guidance and vocational training. The authors emphasize the significant role of international regulation in employment relations, arguing that it serves as a benchmark for the development of employment legislation within national legal systems.

Beyond ensuring adequate legal regulation of employment relations, the authors underscore the importance of social and economic factors in vocational guidance and vocational training. These include meeting individuals' social needs and interests, the development and current state of the labor market, as well as emerging trends in the creation of new professions.

Under these circumstances, the authors positively assess the research conducted on vocational guidance and vocational training, not only within legal science but also by scholars in economics and other related fields. This interdisciplinary perspective has influenced the state of academic research and the availability of studies on employment from various angles, while simultaneously highlighting a range of issues that extend beyond purely legal aspects.

Key words: professional training, employee, employer, labor relations, vocational guidance, professional qualification, labor relations.

Професійна орієнтація та професійне навчання у різних їхніх аспектах вже неодноразово досліджувалися в наукових працях. Професійній орієнтації молоді в умовах сучасного ринку праці приділила свою увагу В. Т. Лозовецька [6], а професійну орієнтацію як інструмент прогнозування та регулювання ринку праці досліджують Н. Л. Сапельнікова та Г. І. Решетова [17]. Не менш важливими є проведені наукові дослідження розвитку професійного навчання кадрів на виробництві в контексті зарубіжного досвіду (М. І. Дрозач [2]).

Поряд з цим, професійна орієнтація та професійне навчання переважно досліджувалися як складні соціальні та економічні інститути зайнятості населення, а їхній правовий аспект, стан законодавчого регулювання чи ефек-

тивність норм права, що забезпечують реалізацію, насамперед, залишилися поза сферою наукових досліджень.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини у сфері зайнятості населення є Закон України "Про зайнятість населення" від 05.07.2012 року № 5067-VI [11], зокрема, його Розділ V якраз присвячений питанням професійної орієнтації та професійного навчання.

Цей розділ вміщує в себе норми щодо професійної орієнтації населення (ст. 32), професійної орієнтації осіб, які звернулися до територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції (ст. 33), професійного навчання (ст. 34) та професійного навчання зареєстрованих безробітних (ст. 35).

Разом з тим, не варто забувати й те, що відносини у сфері зайнятості регулюються ще й міжнародними правовими актами. До яких належать Конвенція № 142 [4] та Рекомендація № 150 [16] про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів.

В обох актах містяться зобов'язання держав у розвитку їхньої політики і програм професійної орієнтації та професійної підготовки, що тісно пов'язані із зайнятістю через державні служби зайнятості.

Беручи до уваги соціальну та економічну складову професійної орієнтації, держави повинні враховувати низку таких обставин як: потреби, можливості та проблеми зайнятості на регіональному та національному рівнях, стадію та рівень економічного, соціального і культурного розвитку; взаємозв'язок між розвитком людських ресурсів та іншими економічними, соціальними й культурними цілями [4, 17].

Тоді ж професійне навчання знаходить своє закріплення у Рекомендації № 57 щодо професійного навчання [13], Рекомендації № 88 щодо професійного навчання дорослих, включаючи інвалідів [14], Рекомендації № 116 щодо професійного навчання [12], Рекомендації № 127 щодо професійного навчання рибалок [15].

Можна тут ще звернутись й до положень Договору про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 року, які покладають на договірні сторони зобов'язання щодо сприяння якості професійного навчання. Серед таких зобов'язань зустрічаємо у тексті Договору положення щодо ефективної координації зусиль у сферах професійного навчання, досліджень та поширення сільськогосподарських знань (ст. 35), заохочення співпраці і допомоги в координації діяльності у всіх сферах соціальної політики, зокрема, професійного навчання та підвищення кваліфікації (ст. 140) [1].

Професійне навчання, також, знаходить свою регламентацію й у розділі XI Договору, який має назву: "Соціальна політика, освіта, професійне навчання та молодь" [1].

Важливою буде ст. 150 Договору про реалізацію політики професійного навчання, яка мала б підтримувати або ж, навіть, доповнювати дії держав, шануючи їхні обов'язки щодо змісту та організації професійного навчання. Як визначено у цій статті, спільнота спрямовує свої дії на те, щоб: полегшити адаптацію до промислових змін, зокрема, через професійне навчання та перекваліфікацію; поліпшувати початкове та далі професійне навчання, щоб полегшити професійну інтеграцію та реінтеграцію на ринку праці; полегшувати доступ до професійного навчання та заохочувати фахівців та учнів, зокрема молодих, до мобільності; заохочувати співпрацю у справах навчання між освітніми інституціями чи навчальними закладами та підприємствами; розвивати обмін інформацією та досвідом із питань, спільних у навчальних системах держав-членів [1].

Приділяючи увагу міжнародному рівню правового регулювання, тут можна ще й згадати Конвенцію про основні цілі та норми соціальної політики № 117, яка серед інших, закріплює норми щодо скасування будь-якої дискримінації працівників за ознаками раси, кольору шкіри, статі, їхнього віросповідання, належності до племені або профспілкового членства у сфері можливостей їхнього професійного навчання. Конвенція, також, покладає на держави зобов'язання вживати належні заходи, наскільки це допустиме з огляду на місцеві умови, для поступового розвитку широких систем освіти, професійного навчання та учнівства з метою ефективної підготовки дітей та підлітків обох статей до корисної діяльності [3].

Як ми бачимо, міжнародною спільнотою приділено достатньо уваги правовому регулюванню відносин професійної орієнтації та професійного навчання. Наявність низки міждержавних гарантій та зобов'язань покликані

сприяти якості національного законодавства та імплементації в правові системи базових стандартів у сфері зайнятості населення. Це, у свою чергу, становить особливість правового регулювання відносин професійної орієнтації та професійного навчання, де ми зустрічаємо зацікавленість держав у встановленні на міжнародному рівні основних гарантій зайнятості населення та здійсненні їхньої якомога детальної регламентації, що в подальшому може використовуватись для оцінки національних норм права у сфері зайнятості населення та діяльності держав щодо виконання своїх зобов'язань.

Повертаючись до Закону України "Про зайнятість населення" можна сказати, що законодавець сформулював в ньому достатньо норм права, які комплексно забезпечують регулювання відносин як професійної орієнтації, так і професійного навчання. Простежуються в Законі основні гарантії зайнятості населення, механізми реалізації прав особи на її професійну орієнтацію та навчання.

Так, законодавець закріпив визначення професійного навчання як набуття та удосконалення професійних знань, умінь та навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці. Професійна орієнтація населення розглядається у якості комплексу взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір або зміну професії та виду трудової діяльності [11].

Обидва інструменти у сфері зайнятості населення відносяться законодавцем до її гарантій. Професійна орієнтація, як закріплено в Законі, має своєю метою самовизначення особи та реалізацію нею здатності до праці. Тоді ж як професійне навчання проводиться відповідно до здібностей особи та з обов'язковим урахуванням потреб ринку праці (ст. 5 Закону) [11].

Поряд з гарантіями, законодавцем встановлюється суб'єктивне право особи на професійну орієнтацію (ст. 7 Закону) та на професійне навчання (ст. 8 Закону). Зміст першого полягає в: наданні особі комплексу профорієнтаційних послуг з вибору або зміни професії, виду діяльності та інших профорієнтаційних послуг; одержанні нею безоплатних послуг з професійної орієнтації з метою обрання або зміни виду діяльності, місця роботи, режиму праці. Друге, професійне навчання, реалізується у спосіб первинної професійної підготовки, перепідготовки, спеціалізації і підвищення кваліфікації, стажування у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та закладах післядипломної освіти, безпосередньо на робочих місцях на виробництві чи у сфері послуг з метою здобуття особою відповідної кваліфікації або приведення її рівня у відповідність із вимогами сучасного виробництва та сфери послуг [11].

Реалізація вищевказаних прав особи забезпечується й її можливостями безоплатного доступу до інформації про професійну орієнтацію та професійне навчання. Значна роль тут належить державі, яка зобов'язується вживати належних заходів щодо безоплатного доступу до інформації, зокрема, через органи державної влади та медіа (ст. 12 Закону) [11].

Професійна орієнтація та професійне навчання належать до соціальних послуг у сфері зайнятості (ст. 24 Закону), а також до заходів сприяння зайнятості населення. Крім Закону України "Про зайнятість населення" [11], в цьому випадку, буде ще застосовуватись й Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" [10].

Можна звернути увагу та ще раз підкреслити застосований законодавцем комплексний підхід у правовому

регулюванні відносин професійної орієнтації та професійного навчання. Завдяки визначенню їхніх юридичних гарантій, суб'єктивних прав особи та кореспондуючих їм обов'язків, регламентації соціальних послуг та заходів, насамперед, досягається основна мета зайнятості населення, визначена у Законі України "Про зайнятість населення".

Наступною особливістю правового регулювання є детальна регламентація в Законі України "Про зайнятість населення" змісту правовідносин професійної орієнтації та професійного навчання (ст. 32–35 Закону) [11]. Це, насамперед, простежується у визначенні суб'єктного складу, взаємних прав та обов'язків таких суб'єктів, гарантій їхньої реалізації та здійснення, а також, встановленні спеціальних норм права, які забезпечують зайнятість населення шляхом професійної орієнтації та професійного навчання.

Важливе місце у регулюванні правовідносин професійної орієнтації та професійного навчання посідають підзаконні нормативно-правові акти.

Тут, ми можемо звернутись до Концепції державної системи професійної орієнтації населення, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р. № 842 [5], Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, затвердженого наказом Міністерства освіти України, Міністерства праці України і Міністерства у справах молоді і спорту України від 2 червня 1995 року № 159/30/1526 [8], Порядку надання послуг з професійної орієнтації осіб, затвердженого наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 30 жовтня 2020 року № 2203 [9],

які, як ми бачимо, спрямовані на професійну орієнтацію населення.

Інші ж акти, як Положення про професійне навчання працівників на виробництві, затверджене наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України від 26 березня 2001 року № 127/151 [7], мають своєю метою забезпечення регулювання відносин професійного навчання.

У підсумку можемо висувати про те, що професійна орієнтація та професійне навчання є складними правовими, соціальними та економічними інститутами зайнятості населення в сучасних умовах. Особливістю правового регулювання відносин професійної орієнтації та професійного навчання є наявність низки міждержавних гарантій та зобов'язань, покликаних сприяти якості національного законодавства та імплементації в правові системи базових стандартів у сфері зайнятості населення.

Ще однією особливістю є детальна регламентація в Законі України "Про зайнятість населення" змісту правовідносин професійної орієнтації та професійного навчання, а саме: суб'єктного складу, взаємних прав та обов'язків, гарантій їхньої реалізації та здійснення, а також, встановленні спеціальних норм права, які забезпечують зайнятість населення шляхом професійної орієнтації та професійного навчання.

І, нарешті, важливе місце посідають підзаконні нормативно-правові акти, які покликані забезпечити реалізацію Закону України "Про зайнятість населення" у спосіб конкретизації його норм та встановленні правил поведінки учасників правовідносин професійної орієнтації та професійного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Договір про заснування Європейської Спільноти: Міжнародний документ від 25.03.1957 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення: 30.01.2025).
2. Дрозач М. І. Розвиток професійного навчання кадрів на виробництві в контексті зарубіжного досвіду. *Наука та інновації*. 2008. № 3. Т. 4. С. 88-94.
3. Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики № 117: Міжнародний документ від 22.06.1962 р. № 117. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_016 (дата звернення: 30.01.2025).
4. Конвенція про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів № 142: Міжнародний документ від 23.06.1975 р. № 142. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_057 (дата звернення: 30.01.2025).
5. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення : Постанова Кабінету Міністрів України; Концепція від 17.09.2008 № 842 // *База даних «Законодавство України»* / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/842-2008-%D0%BF> (дата звернення: 30.01.2025).
6. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: монографія / В. Т. Лозовецька. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2950/1.pdf> (дата звернення: 30.01.2025).
7. Про затвердження Положення про професійне навчання працівників на виробництві : Наказ; Мінпраці України від 26.03.2001 № 127/151 // *База даних «Законодавство України»* / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0315-01> (дата звернення: 30.01.2025).
8. Про затвердження Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається : Наказ; Міносвіти від 02.06.1995 № 159/30/1526 // *База даних «Законодавство України»* / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0198-95> (дата звернення: 30.01.2025).
9. Про затвердження Порядку надання послуг з професійної орієнтації осіб : Наказ; Мінеконом, торгівлі та сг від 30.10.2020 № 2203 // *База даних «Законодавство України»* / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1129-20> (дата звернення: 30.01.2025).
10. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення: 30.01.2025).
11. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 30.01.2025).
12. Рекомендація щодо професійного навчання № 117: Міжнародний документ від 27.06.1962 р. № 117. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_106 (дата звернення: 30.01.2025).
13. Рекомендація щодо професійного навчання № 57: Міжнародний документ від 27.06.1939 р. № 57. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_045 (дата звернення: 30.01.2025).
14. Рекомендація щодо професійного навчання дорослих, включаючи інвалідів № 88: Міжнародний документ від 30.06.1950 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_069 (дата звернення: 30.01.2025).
15. Рекомендація щодо професійного навчання рибалок № 126: Міжнародний документ від 21.06.1966 р. № 126. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_248 (дата звернення: 30.01.2025).
16. Рекомендація щодо професійної орієнтації і професійної підготовки в галузі розвитку людських ресурсів № 150: Міжнародний документ від 23.06.1975 р. № 150. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_092 (дата звернення: 30.01.2025).
17. Сапельнікова Н. Л., Решетова Г. І. Професійна освіта та професійна орієнтація як інструмент прогнозування та регулювання ринку праці. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 919-926.